

מה מאפשר את אסא כשר?

Sie haben Pfaffen und Professoren
 .Die viel Geld bekommen und zu allem bereit sind
 ?Ja, wozu denn
 ?Muessen sie denn die Wahrheit so fuerchten
 (Bertolt Brecht, DieMutter)¹

"פרופסור כשר משתייך לזן הנדיר של פילוסופים שבדומה לסוקרטס ידעו לנהל את עיוניהם בשוקה של עיר." (הפרופסורים אבי שגיא, אהרון בן-זאב ואביטל וולמן, בנימוקיהם להענקת פרס ישראל לאסא כשר).

המאמר מנסה לברר את תנאי האפשרות של אסא כשר, כלומר מבקש תשובה על השאלה: אסא כשר, כיצד הוא באפשר? לשם כך צריך להקדים ולומר מהו אסא כשר. מדובר בפילוסוף בשירות הממסד, חתן פרס ישראל, מנסח הקוד האתי של צה"ל, המתעלם התעלמות מוחלטת מהווייתו הקונקרטי של הצבא הזה. מאמריו והראיונות איתו שימשו בשנים האחרונות להכשרה ציבורית של מדיניות החיסולים מדיניות החיסולים, להרס הבתים הסיטוני, וככלל, לכל עוללות הצבא במשך האינתיפאדה. אסא כשר מוצג ומציג את עצמו באופן קבוע כ"איש מוסר", מומחה לאתיקה. באוניברסיטת תל אביב הוא מחזיק בקתדרה לאתיקה מקצועית ולפילוסופיה של הפרקטיקה. משנת 1980 ועד היום הוא משמש כפרופסור במכללה לפיקוד ולמטה הכללי של צה"ל; הוא יושב-הראש של ועדת האתיקה של המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח, ועד לאחרונה היה חבר נשיאות מועצת העיתונות ובית הדין לאתיקה שלה. כשר הוא סגן יו"ר הוועד המנהל של המרכז לאתיקה בירושלים וחביבו של המכון הישראלי לדמוקרטיה. הוא מוזמן

1 "יש להם כוונות ופרופסורים / שמרוויחים הרבה כסף ומוכנים לכל. / כן, אז למה / הם צריכים לפחד מן האמת?" (ברכט, "האם")

בתכיפות להשתתף בכנסים ובקבצי מאמרים אותם מארגנים ליברלים ואינטלקטואלים התופסים עצמם כאנשי שמאל. מדי פעם הוא מתבקש לייצר קודים אתיים לארגונים שונים. בקיצור, אסא כשר אינו מוקע כלא לגיטימי, אלא להפך. עובדות אלה, מכיוון שהן נתונות ממש, אפשר בדין לשאול לגביהן: כיצד הן באפשר? כי זה שמן ההכרח שיהירבאפשר, מוכח עליידי המציאות. נשאלת אם כן השאלה הטבעית: מה מאפשר את התופעה הזו? מה מאפשר את אסא כשר? או מאידך גיסא, מה מאפשר את העובדה שהשאלה איננה נשאלת, ובמובן מסוים אינה באפשר?

דיון אקדמי, חופש אקדמי

למרות מאמציה התעמולתיים של הקהילה האקדמית לטשטש זאת, מוכרת וידועה העובדה שהיא נטתה תמיד ליישר קו עם עמדות הכוח ולתמוך בהן. דיוננו כאן מבקש לעגן עובדה זו בהקשר היסטורי קונקרטי: בדפוס מחשבה מסוים שדבק בפילוסופיה האנגלו-אמריקאית בששים השנים האחרונות ובאופן שבו הוא משרת את הרוע בישראל של ראשית המאה העשרים ואחת.

אפתח דווקא בהרחקת עדות אל תפקוד האוניברסיטאות בארצות הברית בתקופתה המקארתיסטית. המדובר, כידוע, בתקופה שראשיתה במחצית השנייה של שנות הארבעים – דהיינו, מיד אחרי תום מלחמת העולם השנייה – וסופה בשנות הששים (שנים מספר לאחר מותו של מקארתי עצמו). המלחמה הקרה ייצרה מפלצתיות חדשה. היום אנחנו יודעים לא מעט על הדרך בה היא איפשרה לארצות הברית לנהל מדיניות חוץ דורסנית שלא נתקלה כמעט בביקורת מבית. השמאל, שאמור היה להשמיע ביקורת חריפה על המדיניות הזו, חוסל בידי ועדות החקירה של מקארתי. לענייננו האקדמי תורמת חוקרת התקופה, אלן שרקר. שרקר פרסמה כמה מחקרים על עידן מקארתי, וייחודה ספר עביכרס למה שהתרחש באוניברסיטאות בכל הקשור לחקירות הוועדות ולפיטורי מרצים שהשתייכו למפלגה הקומוניסטית, או שסירבו לשתף פעולה עם הוועדה. על פי ספריה, בסוף שנות הארבעים האמין חלק הארי של מנהיגי האקדמיה האמריקאית, כי פרופסורים חברי המפלגה הקומוניסטית אינם ראויים למשרת מרצה.² ב-1953 פירסמו ראשי 37 האוניברסיטאות החשובות בארצות הברית הצהרה, הקוראת לסגל האקדמי לשתף פעולה עם ועדות מקארתי ולהלשין (to name names). על פי ראשי האוניברסיטאות הללו, ההימנעות מהלשנה והשמירה על זכות השתיקה

2 שרקר 1986, עמ' 84 ואילך, ושרקר 2002, עמ' 93.

מטילות דופי באנשי הסגל ומעוררות את השאלה אם הם ראויים למישרתם. ואכן, בתחילת שנות החמישים איבדו את עבודתם כמאה אנשי סגל אקדמי באוניברסיטאות של ארצות הברית, וכמעט כולם לא מצאו משרה חלופית עד שנות הששים. ועד עובדי האוניברסיטאות לא נקף אצבע. שנים אחדות לפני כן, ב־1949, פירסם נשיא אוניברסיטת ושינגטון, ריימונד ב. אלן, מאמר המסביר את החלטתו לפטר שלושה חברי סגל שהשתייכו למפלגה הקומוניסטית. כך הוא כותב, מיד אחרי מילות הפתיחה הבלתי נמנעות על מורכבותו של הנושא העדין:

בלא חדווה הגעתי למסקנה שאין להרשות לחברי המפלגה הקומוניסטית ללמד במכללות האמריקאיות. אני משוכנע כעת כי חבר המפלגה הקומוניסטית אינו אדם חופשי. אני מאמין שהחופש הוא הרכיב המהותי ביותר לתרבות האמריקאית ולדמוקרטיה שלה ... אם, כפי שלימדנו ג'פרסון, מטרתו האמיתית של החינוך היא לבקש את האמת וללמדה באשר היא, או אז חובתו הראשונה של המורה היא להיות אדם חופשי. כל הגבלה על חירותו מהווה מכשול בפני השגת מטרתיו הנעלות ביותר של החינוך. חופש מסוג זה, שאינו מוגבל משום כיוון, עומד ביסוד הקידמה הייחודית המציינת את התייצבותם של אמריקה ושל אורח החיים האמריקאי אל מול העולם.

אלן מונה כמה מן ההישגים של האקדמיה האמריקאית החופשית: פיתוח מדעי האלקטרוניקה והתקשורת, פיענוח המסתורין הכרוכים בהמראה לאוויר, פיצוח סוד האטום, ואפילו "החוסן בעזרתו עלה בידו של עם חופשי לנצח במאבק לחיים ולמוות את מדינות־העבדות גרמניה, איטליה ויפן ... והנה עכשיו הוא ניצב בפני אויב חדש, אולי אכזר יותר", הוא מוסיף, ומוחק, מניה וביה, כל זכר לחלקו של "האויב החדש" הזה בניצחון על מדינות־העבדות. חופשי זה לגמרי לבר.

מובן שאלן מודע לבעיות שקביעתו מעוררת. האין פסילת המרצים הקומוניסטים כ"לא חופשיים" מנוגדת בעצמה לחופש ההוראה ולסטנדרטים האתיים והמקצועיים המבוססים על זכויות האזרח? לא, הוא פוסק, ומבהיר כי מי שחושב שלכל אדם מוקנית זכות חוקתית לעסוק בכל מקצוע שיחפוץ, "נוקט גישה צרה, לגאליסטית." את המשפטניות הריקה יש להמיר בגישה עמוקה יותר. ללימודים יש ערך תוכני, וערך זה הוא שמטיל חובות על המורה.

אלן אינו מסתפק בקביעתו־שלו. יש פילוסופים, מומחים לאתיקה, שתפקידם לספק את העוגן המקצועי לכל דבר תועבה. בשנת 1949 היה זה הפילוסוף הפרגמטיסט סידני הוק. מי שעמד בראש האגודה הפילוסופית האמריקאית וכיהן במשך עשרים שנה בראשות החוג לפילוסופיה באוניברסיטת ניו יורק, מי שהוכתר ב־1992, בכרך המוקדש להגותו, כ"פילוסוף הדמוקרטיה וההומניזם", מי שקיבל את מדליית החירות מידיו של רונאלד ריגן, כתב בפברואר 1949 ב"ניו יורק טיימס", את מה שאלן מצטט במאמרו:

"מה שרלבנטי הוא שמסקנותיהם [של חברי המפלגה הקומוניסטית] אינן מוסקות בתהליך חקירה חופשית של הראיות. מי שנשאר במפלגה הקומוניסטית חייב להאמין במה שהקו המפלגתי מצווה, וללמד אותו."

האין פסילה גורפת כזאת עומדת בסתירה מוחלטת לרעיון החופש האקדמי? אלן ממשיך ומצטט את הפילוסוף הוק: "מישרת פרופסור היא מישרת אמון, לא רק ביחס לאוניברסיטה ולסטודנט, אלא גם ביחס לקהילה הרמוקרטית, השמה מבטחה בהליכי החינוך ... לפיכך, החופש האקדמי נושא בחובו גם חובות בצד הזכויות. אף פרופסור אינו רשאי להפר את החובות הללו באמתלת החופש האקדמי שלו." עד כאן מסתייע אלן בדבריו הריקים של הפילוסוף. כאן הוא ממשיך לבדו:

החופש האקדמי, במובנו החיובי והבונה, מהותי לחינוך הגון, ואין ספק שכל אוניברסיטה הראויה לשמה חייבת לדבוק בו. ואולם, אני עומד על כך שהחופש האקדמי אינו מתייחס רק לדרישה שמוסד המעסיק מרצה לא ירסן אותו; הוא תובע דבר מה נוסף. הוא תובע גם שהמרצה לא ירוסן בידי השתייכותו הפוליטית, בידי דוגמות הבולמות את החיפוש החופשי אחר האמת, או בידי דבקות קשוחה ב'קו מפלגתי', אשר מקריב את ההוגנות, הכבוד והאינטגריטי לטובת השגתם של יעדים פוליטיים ... בנייהארם צריכים להיות חופשיים, כמוכן, אולם הם צריכים גם להיות חופשיים – וגם לרצות – לומר את מה שהם מאמינים בו, כך שהכל יוכלו לשמוע זאת. זוהי מורשת החירות האמריקאית שמוסדות החינוך שלנו צריכים לכבד ולתחזק, כדי לשרוד.

לפיכך, מי שהפר את החופש האקדמי הם בדיוק המרצים המפוטרים, טוען אלן. בדבקותם בקו המפלגתי, ובהתעקשותם על כך שהוא הדבר בו הם מאמינים, הם איבדו את היושר והכבוד העצמי, ומכאן שהם אלה שסיכנו את "הליברלים תמימי הדרך ואת הרדיקלים האמיתיים." יתר על כן, פעולתה של אוניברסיטת וושינגטון היא המפגינה "מחשבה ליברלית ורדיקלית", ולכך מזאת, אין לשכוח שכל הליכיה עמדו ב"כללי הקודר המינהלי המוכר והמקובל." נניח עתה לפירוט הפרוצדורות ההוגנות, השקופות והכשרות שבעזרתן סולקו אנשי הסגל הקומוניסטים מאוניברסיטת וושינגטון, ונפנה לדרכנו.

אבל לפני שנעזוב את מקארתי, אלן והוק, את האקדמאים ששתקו כי סירבו להלשין, ואת האקדמאים ששתקו כי פחדו להגן על השותקים המפוטרים, ניתן במהירות את דעתנו לכך שדבקותו של אלן בתווית 'ליברלי', שהוא למעשה 'הרדיקלי האמיתי', איננה מקרית. שרקר מקדישה בספריה עמודים רבים לפירוט דרך המחשבה הליברלית, שאיפשרה את שיתוף הפעולה, הסמוי והגלוי, עם הרוע. כך, למשל, תיג הקומוניסטים, בידי הליברלים, כאנשי שמאל אוטומטי, לא שקול. כך גם השמירה המוקפדת על סילוק-לכאורה של הפוליטי מן ההוראה ומן המחקר, תוך שיתוף פעולה מתמיד כ"גורם ממתן", המספק אצטלה של מכובדות ושפיות לוועדות המטילות סנקציות שונות על

ה"קיצוניים". טענת העל המתחסדת המצדיקה כל זאת גרסה, כצפוי, שרק כך תימנע השתלטותם של כוחות החושך הימניים המבקשים להתנכל לליברליזם ולחופש האקדמי. ואכן, אחד הפרקים הפותחים את ספרה של שרקר, "לא מגדל שן" (No Ivory Tower), מנתח את תהליך לידתו של המושג הזה, "חופש אקדמי", כאמצעי לשיטור וסילוק של מי ש"מגזים", לדעת מרבית חברי הסגל האקדמי. למעשה, טוענת שרקר, מטרתם העיקרית של מושגים כמו "חופש אקדמי" ו"דיון אקדמי" היא בעיקר להנחיל בשקט את המסר שבאקדמיה חוקרים ולא מציעים רפורמות: שהביקורת אינה בתחום התפקידים הראויים לאקדמיה.

אין צורך באוזן רגישה במיוחד כדי לשמוע תמות שונות המרכיבות את הסיפור הקצר על האקדמיה האמריקאית בזמן מקארתי. אין גם צורך בדמיון מפותח מאוד כדי להבין את הקשר בין מה שאיפשר את אלן והוק או, בארצות הברית, לבין מה שמאפשר את אסא כשר כאן, עכשיו. אפשר, למשל, להקשיב להיבריס האמריקאי בימי המלחמה הקרה, ולהקבילו להלך הרוח שחדר לשכבות שלמות בישראל, כולל אלה ה"אינטלקטואליות", בעקבות כישלון שיחות קמפ דייוויד ובייצור הלגיטימיות של מלחמת החורמה בפלסטינים. אפשר – כפי שאדגיש בהמשך – לראות את הקשר בין השמרנות והצייתנות האקדמית לבין לשונה. אפשר, מאידך גיסא, לשמוע את צלצול המדליות והפרסים שמעניק הממסד הפילוסופים הראויים שלו. מחקר היסטורי וסוציולוגי יכול ללכת בעקבות בורדייה ולהסביר את תופעת כשר באמצעות ניתוח מנגנוני הכוח והציות השולטים באוניברסיטאות – כמו גם במי שתופס את עצמו כמחנה הליברלי בכלל – תחת הכסות הנוחה של מעמדו ה"אובייקטיבי" וה"חופשי" של הדיון האקדמי. מחקר אחר עשוי לקשור את ניצחונה הכיכול של הכלכלה האמריקאית למצבן המדורדר של האוניברסיטאות, לכימות (כלומר להפחתת) האיכויות באקדמיה ולהתפתחות הז'רגון הפילוסופי המאפשר את אסא כשר. הכיוון בו בחרתי אני להתמקד כאן הוא כיוון "מושגי" יותר. הקשרו הרחב תואם להקשר אותו מאפיין ליוטאר בדיונו בפילוסופיה שאחרי אושוויץ. זהו הקשר "המפנה הלשוני" שחל בפילוסופיה המערבית.

פילוסופיה ומשפט: החור והחוק

מה שמגרה אותך להביט בהם, בכל הפילוסופים, למחצה באי-אמון, למחצה בלגלוג, [נובע] מכך, שמידת היושר אינה מצויה אצלם די הצורך: בעוד רבה וצדקנית ההמולה אשר הם מקימים, כל אימת שמישהו ייגע, ולו רק נגיעה רחוקה, בבעיית האמיתיות, כולם מעמידים פנים כאילו גילו את השקפותיהם האמיתיות והגיעו אליהן מתוך פיתוח עצמי של דיאלקטיקה קרה, צרופה,

אלוהית באדישותה...! בעוד אשר באמת, רק איזה משפט קרום הוא, איזה רעיון־פתע, איזו "הברקה", איזו לב אשר נופה ואשר הופשט, שכדיעבד הם מתייצבים להוכיח אותם בראיות הנמצאות להם. כל כולם אינם אלא עורכי־דין, אם כי אין הם רוצים להודות בכך, ועל פי רוב גם פרקליטים שנונים לדעותיהם הקדומות, אשר בפייהם הן מכונות "אמיתיות"... (ניטשה, "מעבר לטוב ולרוע", סעיף 5, ההדגשה שלי)

האסימילציה בין הפילוסוף לפרקליט אינה עניין חדש. אכן, מידת היושר מאלצת אותנו להודות כי תנאי האפשרות הרחב ביותר של אסא כשר הוא, בפשטות, הפילוסופיה. דרך המחשבה הפילוסופית, ה"אלוהית באדישותה", היא בפירוש תנאי הכרחי – אבל, למרבה השמחה, לא תנאי מספיק. דרוש גם אותו דבר־מה־נוסף ההופך את הפילוסוף מפרקליט של דעותיו הקדומות גרידא לפרקליט המדינה. לקירבה בין הפילוסופיה למשפט פנים רבות, ואלו משתנות במרוצת השנים. כאן אני מתמקדת, כאמור, בתקופה שלאחר תום מלחמת העולם השנייה, ובתוכה ארצה להאיר היבט מסוים של הקשר בין הדרך בה התעצב המפנה הלשוני בפילוסופיה לבין ההידמות בין פילוסופיה למשפט.

הקשר למלחמת העולם איננו מקרי. הוא עולה מתוך האופן בו כרוכים משפטי נירנברג בהתפתחות תנאי האפשרות בהם אנו דנים כאן. משפטי נירנברג פתחו דף חדש בתפיסת המשפט, כתוצאה מהבעיה הייחודית אותה יצרו. אחרי הכל, מרבית מעשייהם של הנאשמים הוכרו כחוקיים על פי דיני הרייך השלישי. בדיוק זה היה קו ההגנה של פרקליטיהם, שהתבססו על פוזיטיביזם משפטי, דהיינו על העמדה, הסולדת מקישור הכרחי בין המשפט הפוזיטיבי לבין הדת והמוסר, דהיינו מפנייה משפטית לעקרונות סמויים מן העין, תבוניים, אלוהיים־באדישותם. לפי העמדה הפוזיטיביסטית, חוקי הוא מה שספר החוקים והפרקטיקות הנוהגות הרלבנטיות קובעים כחוקי. חוט מקשר עובר בעניין זה בין ג'ון אוסטין, פילוסוף המשפט שהגה את הפוזיטיביזם המשפטי ב־1873, לבין ג'ון אוסטין, פילוסוף השפה הרגילה, שב־1955 התריס נגד היומרה לסרוק את "מעמקיו הבלתי־נראים של המרחב האתי" כי היא סוללת את הדרך לאי־מוסריות ("איך עושים דברים עם מילים?", 34). עוד נשוב לתוכנתו זו. על כל פנים, אחרי אושוויץ, ברור היה לתובעים במשפטי נירנברג כי התפיסה הפוזיטיביסטית הרזה אינה מסוגלת לענות על צורכיהם ולהרשיע בדיון את פושעי המלחמה הנאצים (ולא רק לכפור בתוקפם המוסרי של מעשייהם). עם כינונו של הטריבונל הצבאי הבין־לאומי, ב־8 באוגוסט 1945, פנו המדינות המנצחות לתפיסת המשפט המסורתית המבוססת על "החוק הטבעי", משום שזו איפשרה להם לכפור בחוקיותו של ספר החוקים ה"ארצי", ה"קונטיננטלי", של הרייך השלישי.

אמנת הטריבונל איפשרה לשפוט את הפרט, ללא תלות בשאלה אם ציית לחוק מדינתו או לא (סעיף 8 באמנה), על פשעים נגד השלום, נגד האנושות ופשעי מלחמה

(סעיף 6). מאז, אין מדינה דמוקרטית המקבלת את עקרון "החוק מעל הכל" כפשוטו. מעל החוק "היבש" אמורה להתנוסס שכבה של עקרונות מכוונים נצחיים, הברורים מאליהם וידועים לכל אדם באשר הוא. מאידך גיסא, בעוד תפיסת "החוק הטבעי" המסורתית נשענה על הנחות יסוד מטאפיסיות־דתיות בדבר מהותם הקבועה של העולם והאדם, הנה בעידן פוסט־מודרניסטי ופוסט־פוזיטיביסטי קשה להישען עוד על הנחות כאלו לשם הענקת מעמד־על לעקרונות המכוונים האמורים. כך נוצר אין. "חוק טבעי" הופך לכינוי מכובד לחור, במקום שבו אמור להיות חוק; מה שבאופן בלתי נמנע מצוי מחוץ לחוק, אך באופן בלתי נמנע גם אינו מצוי בשום מקום. איתור החור הזה, ובמקביל גם איתור הצורך להשתלט עליו, לסתום אותו, הם שהובילו למיסוד החוק הבינלאומי, ובסופו של דבר להקמת בית הדין הבינלאומי. דווקא משום כך, בגלל הקשר הזה בין משפטי נירנברג להקמת בית הדין הבינלאומי, חשוב לי להזכיר כי בחלוף השנים, מעוררת מחשבה לא משוחדת על הליכי המשפטים בנירנברג אי־נוחות לא מבוטלת. פניית התביעה לחוק הטבעי נראית שרירותית יותר ויותר, ונתפסת כמשקפת "מוסר של מנצחים", דהיינו אינטרסים פוליטיים, צבאיים ואחרים של הממשלות המנצחות. ההחלטות את מי להעמיד לדין ואת מי לפטור לחלוטין מכל אשמה, למשל, מצביעות על כך שהפנייה ל"חוק" מופשט משמשת להסתרת כוח והטמעת חלוקות דוגמטיות של "טובים" ו"רעים". אחרי הכל, אין לשכוח כי בשם אותם עקרונות טהורים של החוק הטבעי הוצאו אנשים להורג.³

החור שמחוץ לחוק הוא בדיוק מה שקרל שמיט מכנה מצב חירום, או החריג האבסולוטי. "נורמה כללית, כפי שמבטאת אותה הקביעה המשפטית הרגילה, לעולם לא תוכל לתפוס את החריג האבסולוטי." ("תיאולוגיה פוליטית", 25). שאלת מעמדו של החריג היא שאלה מטאפיסית. אבל מובן שהיא גם שאלה פוליטית: הרי היא שאלת המתח בין שיפוטו של היחיד החושב לבין שיפוטה של הקהילה הכופה. המדינה, השואפת להתרחק מכאוס, מחפשת דרכים להשתלט בעזרת החוק על החור המצוי מחוצה לו. החור הזה נתפס בעיניה כחור שחור, המאיים לבלוע לתוכו את החוק כולו. "החריג הוא מה שאין לתמצתו", אומר שמיט. "הוא חומק מן המסגרת הכללית, ובר בכך חושף יסוד צורני משפטי־ספציפי, את ההכרעה בטהרתה המוחלטת." (33). בכך הוא מפקיע את הכוח משתי רשויות, אשר מהותית להן התביעה לשליטה אבסולוטית, כזו המושגת בעזרת ניסוח ותימצות: הפילוסופיה ובית המשפט. "הפילוסופיה עצמה היא אותה יצר עריץ, הרצון הרוחני ביותר לשלטון, ל'בריאת העולם', להיות עילה ראשונה,"

3 על החוק הטבעי, הפוזיטיביזם המשפטי ומשפטי נירנברג, ראו מאמרו של סורץ המצוין ברשימה הביבליוגרפית.

כותב ניטשה ("מעבר לטוב ולרוע", ס' 9). ואכן, התגייסות הפילוסופיה לכיבוש העילה הראשונה – "יומרת האדם למשות עצמו בשערות הראש מביצת האין אל היש" (ס' 21) – היא בדיוק המענה לצורך הדחוף למסד את מה שמחוץ לחוק, לתפוס אותו כאילו היה גם הוא מערכת סדורה של חוקייעל מעין-קאנטיים, אותם יש לנסח ולתמצת בלשון ספק-תוכנית ספק-ריקה.

חשוב לתת את הדעת למעמד הזה, אותו מאפשרת רק הפילוסופיה, הדיסציפלינה היחידה הפטורה מתוכן, בשל ה"אנליטיות" – ה"טאוטולוגיות" – המהותית לה, אבל המתיימרת, יחד עם זאת, לנסח את האמת ממש, את העילה הראשונה, ולא רק ציונים שרירותיים או קביעות אמפיריות. למרבה האירוניה, המענה הפילוסופי-לשוני לצורך מיסוד מה שאין לתמצתו, על-ידי פנייה למעמקים בלתי נראים, ניתן דווקא על-ידי ג'ון סרל, תלמידו של ג'ון אוסטין, מי שסלד, כפי שראינו, מפנייה למעמקים הבלתי נראים של המרחב האתי. סרל מהווה צומת חשוב בדרכנו, כמו גם בדרכו של הזרם האנליטי בפיילוסופיה בכלל. בעוד מאבקם של הפילוסופים האנליטיים המוקדמים במטאפיסיקה היה בעצם פלירט פילוסופי, אפילו מטאפיסי במהותו, התהפכה המגמה בשנים שלאחר מלחמת העולם, בין היתר בשל התפתחויות הקשורות למלחמה עצמה, כמו שכלול מערכות המחשב והשימוש בו לצרכים מודיעיניים. במקום ההתנגדות האנליטית המקורית להסתגנותו של הסמוי אל תוך הטיעון וההתבססות עליו כעל אמת מוצקה, הפילוסופים האנליטיים המאוחרים יותר, שנטו לכיוונים מדעיים-כלשניים, הפכו את הפילוסופיה האנליטית למדע של עומקים טריוויאליים. הכיוון הפילוסופי הזה הבשיל בשנות הששים, בין היתר בשל השפעתו העצומה של נועם חומסקי, כלומר בהשראתו הברורה של הדקדוק האוניברסלי החומסקיאני על מנסחי העומקים הסמויים.

סרל, שאחז בתפיסה מוסדית של השפה, הצהיר על צידודו בכיוון החומסקיאני החדש, ועל התאמתו של הכיוון הזה לאופן החשיבה שלו עצמו, במבוא לספר שערך בשנת 1971, *The Philosophy of Language*. בישראל הוביל מהלך דומה מורהו של אסא כשר, יהושע בריהלל, שהיה מחלוצי השימוש במחשב לצורכי ניתוח שפה ותרגום מכאני – בחיל המודיעין ובמחקריו האקדמיים. בריהלל, תלמידו וחברו של ורודולף קרנפ, מחשובי הפילוסופים האנליטיים המוקדמים, ערך תפנית מוצהרת מן האסכולה הווינאית (הרזה) של קרנפ אל החשיבה החומסקיאנית, המבוססת על "חשיפת" מבני עומק סכמאטיים.⁴ מרכיב חשוב בתפיסתו של חומסקי הוא הרעיון שהשקפת הפילוסופים הרציונליסטים של המאות השבע-עשרה והשמונה-עשרה על

4 בריהלל כותב על תפניתו זו בספרו "הגיון, לשון ושיטה" (1970) ובמאמר שפרסם מעט אחר כך בביטאון "מחשבות".

אודות אידיאות טבועות מלידה מקבלת אישוש מן התיאוריה הבלשנית האמפירית. חשיבותו של הרעיון הזה לענייננו, עיקרה בהיתר שהוא מספק לטשטוש אופייה של הלשון הפילוסופית: הטענה הפילוסופית חומקת כאן מן ההכרעה הקריטית בדבר מה שהופך אותה למשמעותית ואמיתית, תוך יצירת אשליה כאילו התשובה נעוצה בחיבור נטורליסטי בין התבונה לאמפירי, בין המושגי לעובדתי, בין הסכמאטי לפרטיקולרי, בין הרצוי למצוי. בדיוק אשליה זו היא הדלק שמניע את אסא כשר.

על־פי התפיסה המוסרית של השפה, תפיסתו של סרל, שכשר אימץ בהתלהבות, "שימושים סטנדרטיים של הלשון נעשים במסגרת מוסדות, כלומר מערכות של חוקים (לא־טבעיים) השולטים בפעילויות הלשוניות האנושיות." ("תיחום הלשון", 120). "החוקים הללו קובעים את טעם הפעולה הלשונית, את האמצעים שבעזרתם ניתן לבצע, מי רשאי להשתמש באמצעים הללו ובאילו נסיבות, וכן מהם התוצרים הסטנדרטיים של השימוש בנסיבות הללו" (שם). הנחת המוצא המכוננת את התפיסה הזו מניחה את קיומן של מערכות חוקים סדורות. תפקידו של הפילוסוף הוא, כצפוי, ניסוחם המפורש של אותם חוקים סמויים מן העין, אשר אין יודע מהו הקריטריון לבקדם, פרט להיותם "נכונים על פי ההגדרה", כלומר "ידועים לכל". ואולם, אם הם אכן כה טריוויאליים, מה רבותא בניסוחים הללו? התשובה לכך סמויה לא פחות ממערכות החוקים, אבל היא מסתורית הרבה פחות מהם. כאשר היא נגלית לעינינו הבוחנות, מתברר כי היא מחזירה אותנו ישירות לאסימילציה בין פילוסופיה למשפט, ולתפקיד אותו נטלה על עצמה הפילוסופיה שאחרי נירנברג: כיבוש החור. התפיסה המוסרית של השפה היא הנדבך המאפשר – מן הצד של פילוסופיית הלשון – את הפיכתו של הפילוסוף למשפטן־על, שמקור סמכותו עלום, שלשונו טריוויאלית־לכאורה, אנליטית־כביכול, כאשר קוראים אותה מחוץ להקשר נתון. ואולם, אותה טריוויאליות־מוסרית, כאשר היא מושגת בהקשר הנכון, מאפשרת להעלים את מה שממנו פוחדים בעלי הכוח – ממש כפי שראינו במקרה של סידני הוק. כזו בדיוק היא שפת הקודים האתיים.

קוד אתי

בקורסים השונים שיננו את הקוד האתי של צה"ל, "כתב אותו פילוסוף חשוב, אמרו לנו מפקדינו ואמרנו אנו חיילינו, "אסא כשר". לאף־אחד לא היה מושג איך אסא כשר היה עומד במחסום, אבל לכולם היה ברור שאין כל קשר בין מה שאומרים למה שעושים. המילים הלכו ואיברו את משמעותן. לא היתה דרך לחבר בין תוכן הדיונים בטלוויזיה ובעיתונים לבין המשמרת במחסום, או בתצפית, או לבין המעצר והפעולה היוזמה. המפקדים הבכירים פיתחו יכולת מתוחכמת להתכחש בתוכחה סוחפת לפער האינסופי בין דבריהם לבין מעשיהם או מעשי חייליהם. הדרמה

שבנסיעה הקצרה הזאת באוטובוס בתל-השומר, כשהתגייסנו, הפכה למגוחכת. כמעט כל אחד מאיתנו הכיר, מיד-ראשונה, מקרה בו חייל הרג אדם חף-מפשע, כמעט כל אחד ראה חפים-מפשע בוכים ורועדים ומשתינים על עצמם מפני נשקו שנותר טהור, עליפי הקודר האתי של אסא כשר. (עורר נעמן, "מגזין דור ג")

"המשימה של החייל בשטח היא למנוע העברת חומר נפץ של אלה העוברים במחסום ומאידיך למנוע סבל מיותר של האוכלוסיה. זאת דילמה קשה ... לא כל החיילים דוקטורים, ואם היו להם כישורים טובים, הם היו במקומות אחרים." (אלוף עמוס ירלין, ynet, 27.1.04)

את הנשק המתודולוגי הזה מצדיק כשר במאמרו "אתיקה מקצועית", שם הוא מפרט את המנדט אותו נוטל לעצמו הפילוסוף לשם קביעת קודים אתיים מקצועיים. "האתיקה היא תפיסה סדורה של האידיאל המעשי של ההתנהגות, במסגרת מקצועית, שהיא מסגרת מוגדרת של פעילות אנושית מיוחדת." ("אתיקה מקצועית", 1, הדגשה במקור). בהמשך המאמר מובהרת הגדרה זו. כך, "נקודת המבט הקובעת את הרצוי מתבטאת באמת המידה של התאמה אל הראוי, שהוא הרצוי המנומק על יסוד מערכת ערכים או עקרונות נתונים." (3); "אידיאל, בהקשר הנוכחי, הוא מערכת ערכים או עקרונות, הנותנת בסיס להכרעות מנומקות בדבר ההתנהגות הראויה, בנסיבות הפעילות האנושית המיוחדת, במסגרת המוגדרת של המקצוע שלפנינו." ההנחה המובנת-מאליה של "מערכת ערכים או עקרונות" היא הפתח בדלת, בו נדחקת רגלו של הפילוסוף, הגורם ה"מקצועי" היחיד המוסמך לבלוש באופן "סדור", "שיטתי", אחרי המעמקים הבלתי נראים של משאלות לבו. הציטוט הארוך הכרחי:

שורת ערכים ורשימת עקרונות, גם אם הן נותנות בסיס רחב ויציב להחלטות מנומקות בדבר ההתנהגות הראויה, במסגרת פעילות מקצועית, עלולות להצטייר שרירותיות, כיוון שהן לובשות את הצורה של "קטלוג" של ערכים או של עקרונות. אם קודר אתי הוא אוסף של כללים, עשרות או מאות, בזה אחר זה, הוא יוצר את הרושם של "קטלוג" שרירותי: למה דווקא כללים אלה ולא אחרים, ולמה כל אלה ולא רק חלק מהם, ולמה לא אוסף אחר לגמרי של כללים? כך קודר אתי וכך גם כל הצגה אחרת של אידיאל מעשי של התנהגות. הם נראים שרירותיים, כל עוד אינם מוצגים על רקע של תפיסה סדורה, הבאה לידי ביטוי ברור בהצגה שיטתית של האידיאל המעשי, באופן המפיג את הרושם של "קטלוג" שרירותי. הצגה כזו מציגה הסבר של האידיאל המעשי, במונחיה של שיטה עיונית מתאימה, תפיסה סדורה.

העיסוק בתפיסות סדורות של אידיאלים, ובכלל זה – העיסוק בניבוי של אידיאלים כאלה, הצגה ברורה שלהם, ניתוח של הנחות היסוד שלהם, איתור המסקנות המכריעות שלהם, ואף שיפור שלהם, הוא מלאכה פילוסופית מובהקת. כל אתיקה מקצועית היא, אפוא, בעלת היבט פילוסופי טבעי. ("אתיקה מקצועית", 4)

הדוגמה המובהקת היא הקודר האתי של צה"ל (על גרורותיו). לשון הקודר שואבת, לדברי מחברו, מן "הספירה האתית השונה מהתחום החוקי ונמצאת תמיד מעליו" (ynet, 11.11.03). שמיט דיבר על מה שמחוץ לחוק. כשר פונה למה שמצוי מעל לחוק, למה שהחוק כפוף לו. בלשונו של כשר, "הרף' הוא לעולם גבוה מן 'הסף'" ("אתיקה מקצועית", 10). אין זה הברל שולי: הרי זה בדיוק המעמד שהוצרך עלידי משפטי נירנברג. הבה נפנה תחילה למהלך ההשתלטות הפילוסופית על אותה ספירה עליונה.

למהלך הזה שני שלבים, והם באים לידי ביטוי לשוני ברור. הנה השלב הראשון: "רוח צה"ל הוא הקודר האתי לפיו ינהגו כל חיילי צה"ל, מפקדיו, יחידותיו וחילותיו והוא ישמש אותם בעיצוב דפוסי הפעולה שלהם. על פי רוח צה"ל יחנכו ויבקרו עצמם וזולתם" (ס' 4 בקודר האתי). הלשון הננקטת כאן היא לשון עתיד-ציווי, לשון היאה לניסוח עקרונות-על כמרמזשפטיים – במקרה שלפנינו "ערכי צה"ל". הערכים עצמם מנוסחים כצורך קלישאות חלולות, משום שרק כך מתאפשר יישומם באופן הרצוי. ואכן, השלב השני במהלך ההשתלטות על מה שחומק משליטה הוא השלב הנוגע ליישום. במאמר שפורסם ב"מעריב" ב-5 במאי 2000 – כלומר, כחצי שנה לפני פרוץ האינתיפאדה – מסכם כשר במלים הבאות את הערכתו הרבה למפעלו שלו עצמו: "מערכת הערכים והנורמות לא טעונה שינוי כלשהו. המסמך המציג אותה באופן מגובש, מקצועי ואחראי, לא טעון שינוי. הרוח והעומק של השימוש במסמך טעונים שינוי משמעותי." מה משתמע מעדותו המוזרה של הנחתום על עיסתו?

ברור שכשר אינו מרוצה מן התפקוד האתי של חיילי צה"ל. התפקוד הזה דורש שינוי משמעותי, הוא מטעים. כאן היינו מצפים, כמובן, לפירוט-מה: אילו ערכים ונורמות, מאלו המפורטים בקודר האתי, לא הופנמו דיים אצל חיילי צה"ל? האם דבר זה בא לידי ביטוי בהתנהגותם, לבר מבעיות לוקאליות של כשלים מודיעיניים או ליקויים מקצועיים כאלה ואחרים? על כך אין כשר עונה. לא רק שאין מענה, אלא שמסתבר כי התנהגותם של חיילי צה"ל השתפרה פלאים במשך השנים. ביוני 2003 פורסם בכתב העת של המכללה לביטחון לאומי מאמרו של כשר, אותו כתב ביחד עם אלוף עמוס ידליון, אז מפקד המכללות הצבאיות וכיום ראש אגף המודיעין של צה"ל. המאמר, "לחימה מוסרית בטור" ⁵ מהווה כתב-טיהור למדיניות החיסולים, המכונים במאמר, כצפוי, "משימות של סיכול ממוקד", ובמשתמע, לפעילות צה"ל בכללותה.

שימו לב לבחירתם של כותבי המאמר בלשון הזדהות מוחלטת עם צה"ל: "אנו משתדלים למוער את הפגיעה", "אנו מקפידים לתחקר היטב כל אירוע", וכו'. ניסוחים

מסוג זה מהווים את המצע ללשון בה נוקט רוב המאמר: לשון ההווה האמפירי הריק, העובדתי, חסר השחר, אשר לתוכה משתרבות מדי פעם, באקראי, המלים "אמור", "חייב", "צריך" וכו'. הרבה תשומת לב הושקעה בשרוב הזה. לא לחינם קבע כשר כי "רשלנות הלשון היא מבנותיה של רשלנות המחשבה." ("אתיקה מקצועית", 11).

הגלישה ממחוזו של הפילוסוף, מעולמם של הכללים הריקים, המכוננים לכאורה את המוסר, אל המציאות, מאפשרת מציאות שאינה אלא העתק חיוור של מערכת החוקים והנורמות ממנה יצאנו. שום קביעה עובדתית אינה מגובה בידי ראיות. ההנחה הכללית, מין "עובדת-על", היא בדיוק שהמצוי, הרצוי והראוי חר המה, ועל כן הם ראויים לנוסח משולב. הנה כך, למשל – ושימו לב למעבר מן הלשון הטענתית לנורמטיבית וחזרה. כך נאמר בראשית המאמר:

צה"ל, כצבאה של מדינה דמוקרטית, אמון על העקרונות המוסריים של המשטר הדמוקרטי, במיוחד על עקרון השמירה הקפדנית על חיי אדם וכבודו, ומתוך כך על עקרון ריסון הכוח. בהקפדה על עקרונות אלה חייב כל לוחם, באוויר, ביבשה ובים. הלוחם משתמש בהם, בהערכה המקצועית ובהערכה המוסרית, תהא עמדתו הפוליטית אשר תהא. (למט, 6, ההרגשות שלי).

האם ישראל היא אכן מדינה דמוקרטית? האם צה"ל אכן אמון על עקרון ריסון הכוח, וכך גם היה בימים הראשונים לפרוץ האינתיפאדה, למרות שפע העדויות שסתרו הנחה זו? האם לוחמיו אכן שוקלים מן הבחינה המוסרית את אשר הוא עושה? איך הם שוקלים זאת? מה הנתונים המובאים בפניהם? מה הניתוחים האלטרנטיביים הנפרשים לנגד עיניהם? האם זהותם הפוליטית של לוחמי צה"ל אכן אינה רלוונטית כלל למסקנותיהם האופרטיביות? שום ניתוח ושום נתון אינו ניתן במאמר; עלינו לקבל את המצוי-רצוי-ראוי הזה כפי שהוא. בהמשך המאמר גובר הטשטוש בין הרצוי למצוי, כאשר לשון הצייוי נטמעת לחלוטין בתוך לשון ההווה:

כאשר מוטלת על לוחמי צה"ל משימה, נבחנים מראש כל ההיבטים שלה. ראשית, נשאלת השאלה, מהן כל דרכי הפעולה המבצעיות האפשריות. שנית, נבחנת בקפדנות שאלת הסיכון, הנשקף ללוחמינו בכל אחת מדרכי הפעולה הללו ... השאלות מעוררות דילמות מבצעיות ומוסריות קשות, אבל, בדרך כלל, הפתרונות המתגבשים בתהליך התכנון המבצעי הם נכונים הן מבחינה מבצעית והן מבחינה מוסרית. אכן, לעתים, מצליחים לא לפגוע באוכלוסיה שאינה מעורבת בטרור ולעתים ההצלחה הזאת אינה מאירה לנו פנים ... אולם, בכל מקרה, אותו עיקרון מוסרי מונח בבסיס השיקולים בפעילות נגד מוקדי טרור: אין להסתכן בפגיעה במי שאינם מעורבים בטרור, אם אין כורח צבאי לבצע את המשימה משיקולים של הגנה עצמית מפני סכנה ממשית של טרור ... חובה היא להתאמץ למצוא את הדרך הטובה ביותר למזעור הסכנה. (למט, 8, ההרגשות שלי)

וכן הלאה. הפסקאות הבאות יכולות, לפיכך, לעבור בשיאו של המאמר ללשון הציווי באופן חלק ונוח, לא מורגש:

חובת המפקדים היא לא להניח ללוחמים לשגות ולחשוב בטעות, כי במעשיהם הם פגעו שלא כראוי בנורמה כלשהי, באתיקה הצבאית, במוסר, בחוק המדינה או במשפט הבינלאומי" (שם, ברור שההדגשות שלי)

זאת כמובן אם התכנון והביצוע היו מקצועיים כראוי. והרי חזקה עליהם שהיו. האם בדק כשר את התאמת פעולות צה"ל למשפט הבינלאומי? האם ניסה להתמודד עם הנתונים שמספקים ארגוני זכויות אדם בינלאומיים כאמנסטי או אונר"א, למשל? התשובה השלילית אינה מקרית, ובעצם היא הדבר שחשוב להבהיר כאן. אין כל צורך להתמודד עם אמנסטי, אונר"א, "כצלם" או אפילו עם נתוניו של בן כספית ב"מעריב" על התנהגות צה"ל בימים הראשונים של האינתיפאדה. כדי להבין מדוע אין כל צורך, יש לחזור מאובססיית השיטור של ג'ון סרל אל מתורת ההקשבה ללשון, אותה למדנו מן המורה שלו, אוסטיין, ולשאול מהו בעצם המעשה הלשוני המתבצע במאמר הזה של כשר וידלין (וביתר מאמריו הפובליציסטיים של כשר או בראיונות עמו). ובכן, המעשה הזה איננו פעולה טענתית, לא פולמוסית, וודאי שלא פעולה אנליטית או פילוסופית. את כל הפעולות הללו אי אפשר לבצע בעזרת הלשון המזורה אותה אימץ כשר, הלשון המרגלת בין המצוי לרצוי, ללא דיון של ממש בשאלת הרצוי (בעזרת טיעונים, למשל), וללא עובדות של ממש מתחום המצוי (סטטיסטיקות, נתונים, מחקרים בלתי-תלויים, ניתוחים).

מהו, אם כן, המעשה הלשוני המתבצע כאן? רמז לתשובה ניתן במשפט היחיד במאמר שמובא בסוגריים: "כל הפקודות שאנחנו מזכירים כאן הן חוקיות, ואין כל צורך להסתייגות בדבר פקודות בלתי חוקיות בעליל". איך זה שאין צורך? האם אין אפילו אפשרות קלושה, כמעט-תיאורטית, לקיומן של פקודות כאלה בצה"ל של ימינו? התשובה היא שהמעשה הלשוני אותו מבצע המאמר הוא בדיוק סילוקה האפריורי של האפשרות הזאת, ללא דיון וללא עובדות. בדיוק לשם כך נכתב המאמר הזה. הדבר נעשה הן באמצעות הכפשה בוטה וישירה של אותה "קבוצה קטנה וקיצונית" (למט, 5) המנסה להעלות את הנושא לדיון, והן באמצעות ההבהרה, בה פותח המאמר, שלאיש לבד מכותבי המאמר ושלטונות הצבא עצמם אין ולא יכולה להיות נגישות "מקצועית" המאפשרת שיפוט, שהרי הנתונים העומדים לרשותנו, האזרחים מן השורה, מתקבלים מאמצעי התקשורת, שתיאוריהם "אינם תיאורים מקצועיים מלאים", או מן "התעמולה הפלסטינית", שתיאוריה "תמיד עוינים וחסרי מעצורים" (שם). מובן שכשר וידלין אינם מזכירים ולו ברמז את השקרים הסדרתיים והמוכחים שהנפיקו דוברי צה"ל בחמש השנים האחרונות.

על כל פנים, המסקנה המתבקשת היא שרק מי שמחובר ללממסד, למושא הביקורת, רשאי לשפוט, ומכיוון שכך, מוגבל המעשה הלשוני שלו לסילוק הערעור. הדבר נעשה, לא מתוך התמודדות ישירה איתו, אלא באופן סמוי, באמצעות שפת הקודים, החוקים והנורמות, שפת ה"פילוסופים" בשירות המשפט. מטרתה של שפה זו, שפת הטריטוריאליזם-לכאורה, היא הטמעה שקטה של מה שאמור להיות מובן-מאליו. הרי כמו לשונו של סידני הוק, לשונו של כשר אינה ריקה באמת. היא משוקעת בהקשר, הממלא אותה תוכן אמפירי, היסטורי, אך ההקשר נותר סמוי. וכך, הטריטוריאליזם-לכאורה המתנסח באמיתות ש"כולנו יודעים", כביכול, כמין "פילוסופים של השפה הרגילה", מין ג'ון סרלים המנסחים את כללי מוסד ההבטחה, הטריטוריאליזם הזאת משמשת כגושפנקא להטמעת המובן-מאליו.

ריסון

כל כוח אמור להיות מרוסן. הממשלה מרוסנת, הכנסת מרוסנת, בית המשפט העליון מרוסן, הצבא מרוסן, המשטרה מרוסנת. יש רק כוח אחד שרסנוי הם סיביים – זו התקשורת. זו סכנה רצינית לחברה ולתרבות. חייבים לרסן את הכוח הזה, כדי שהתקשורת תהיה מרכיב בונה של החברה ולא מרכיב הרסני שלה. (אסא כשר, 2005, nrg)

כאשר אנחנו שואלים "מה מאפשר את אסא כשר?", הפנייה לשם הפרטי, אסא כשר, היא פנייה לתופעה, למלת-קוד, שהוראתה איננה, בכל המקרים, דווקא אסא כשר מקריית קריניצי. הוראתה של "אסא כשר" עשויה למשל להיות גם הפילוסופים המכהנים בוועדות המצפון של צה"ל; גם הם ממונים על סתימת החור שנפער תמיד מחוץ לחוק, על ריסונו, שהרי המצפון, הפנייה העצמאית לאיתור דגלים שחורים בעליל, מצביע ישירות על פער בתפיסה הפרוצדורלית, ולכן מהווה את הדוגמה המובהקת ביותר לחריג הלא-מרוסן עליו הצביע שמיט. לצורך הדיון בבעיה הפילוסופית המתעוררת כאן, נשוב ונקרא לליוטאר, משום שכאן משרתת אותנו תפיסת החור כדירנדר. חישובו לדוגמה על ניכוס שיח זכויות האדם בידי הימין הפשיסטי בעת ה"התנתקות": ממש כשם שפנחס ולרשטיין היה למרטין לותר קינג, הפכו סרבני פיגוי הקולוניות ברצועת עזה לסרבני מצפון. המהלך הזה מראה עד כמה קולע המונח שטבע ליוטאר – עד כמה הוא פותח פתח למחשבה.

מהו הדירנדר? "המצב בו ניטלים אמצעי הטיעון מן המאשים, והוא הופך בשל כך לקורבן". ואכן, מנקודת מבטן של האדישות האלוהית או של מערכת המשפט הטהורה,

קיימת סימטריה גמורה בין הפרוצדורות הטיעוניות בהן משתמש סרבן הכיבוש לבין העותקים שלהן, המשוכללים בידי סרבן הפינוי. הדיפרנד מצביע על האימפוטנציה של החשיבה הפרוצדורלית – של אמצעי הטיעון – בכל מה שנוגע לתפיסת ההוראה, הרפרנס; לכן חשוב כליכך הפער בין מובן להוראה, בין פרוצדורות לאמת, שהרי "להסברים ישנו סוף באיזושהו מקום". מצפון אינו ניתן לכימות, האין אינו ניתן לכיבוש, החזר מתנגד לריסון; רמיסה שיטתית של העם הפלסטיני אינה יכולה להיחשב כציות לצו המצפון, ואילו הסירוב לשתף פעולה איתה – כן. אבל איך "מצדיקים" את זה בפני טריבוונל "טהור", "ניטרלי"?

כאן עולה שוב הקשר בין הפילוסופיה למערכת המשפט, ובין שתי אלה לבין המחשבה הליברלית, בפרט כפי שזו התעצבה לאחר מלחמת העולם השנייה. כפי שהבהיר שמיט כבר ב־1922, הדגש ששמה המחשבה המשפטית על צורה טהורה מהווה בשבילה מין פטור מוסרי: "הערכים שהמשפטן מסתמך עליהם אמנם נתונים לו, אבל הוא נוהג בהם בעליונות רלטיביסטית." (42). הטריבוונל הליברלי מקבל בכרכה את הפלורליזם המוצג לפניו, את "הדילמה הקשה". הדבר ניכר ברטוריקה של הכרעות השופטים, בקלישאות – נוסח אלה של ריימונד אלן ועמוס ידלין – המדווחות על ייסורי השיבה על המדוכה ושקילת כל הטיעונים לכאן ולכאן, "בעוד אשר באמת, רק איזה משפט קדום הוא ... איזוי לב אשר נופה ואשר הופשט, שבדיעבד הם מתייצבים להוכיח אותם בראיות הנמצאות להם". הפלורליזם הוא מפלטו של משרת הכוח.

הנה, כך אומר נשיא בית המשפט העליון, אהרון ברק, בהכרעת בג"ץ – לטובת המדינה – בעניינו של סרבן הכיבוש דוד זונשיין: "בחברה פלורליסטית כשלנו, ההכרה בסרבנות המצפון הסלקטיבית עשויה לרופף את החישוקים המחזיקים אותנו כעם." (מצוטט ב"משפטי הסרבנים", 137). (איזה עם?) בחברה ליברלית ופלורליסטית איננו רשאים להתכונן בתכנים, או בנתונים, וכל שנוותר הוא הפרוצדורות, המאפשרות לאיזוי הלב לקבל ניסוח רשמי. לכן לא נמצא בדברי ברק כל התייחסות לתכניו של המצפון ה"סלקטיבי" הזה, אלא רק לשאלת מיונו וסיווגו. באותה רוח, המקבלת-מאשרת את הריקות הפלורליסטית, כותב אסא כשר על סרבני הכיבוש של האינתיפאדה השנייה, מבלי לבחון ולו לרגע את המניעים הספציפיים לסירובם – למשל את טענותיהם הכבדות על העובדה שהכיבוש גרר פגיעה עמוקה ומהותית באופייה הדמוקרטי של מדינת ישראל, ובהיותו של צבאה צבא-הגנה. לפיכך יכול כשר לנתח את האופן בו סרבנותם פוגעת באחד מערכי היסוד של הקודר האתי שלו, ולהסתמך לשם כך, ללא כל נימוק, בדיוק על הנחת ההפך הגמור ממה שטוענים הסרבנים: "מובן מאליו שישאל נדרשת לכוון צבאי חזק... [הקצינים הסרבנים פוגעים בערך הרעות], לכן הם מזיקים למשטר הדמוקרטי, אשר חייב לאזרחיו כוח הגנה צבאי אפקטיבי." ("Refusals",

עמ' 177, ההדגשות שלי). העובדה שבדיוק את המובנות-מאליה הזו תוקפים הסרבנים, לא רק שאינה עולה לדיון, אלא היא נרמסת בידי ה"מובן מאליו" המובן-מאליו הזה, וכך גם לגבי ההנחה המובלעת – שאינה מוצגת ככזו, כמובן – שהמדובר במשטר דמוקרטי, שצבאו הוא צבא-הגנה.⁶ כאמור כבר, אין מדובר בעיוורון. מדובר בדיוק בדרך בה התעלמות מכוונת מטענות בעלות תוכן והצגת טענות טריוויאליות-לכאורה היא חלק מהותי והכרחי מן השיטה, המאפשרת לשליטים במשטר הדמוקרטי-ליברלי להנציח את כוחם. הפילוסוף-המומחה דרוש על מנת לתת לחוק, לשלטון, את גושפנקת ה"חור" המצוי, כביכול, מעליו – הספירה העצמאית, המוסרית, האוניברסלית, אשר את "חוקיה" מנסח עבורנו הפילוסוף האינטרסנט.

בא הזמן לומר את מה שהיה עד כה בין השורות, בעניינם של החור והחוק: ה"מובן מאליו" העמוק ביותר, המהותי מכולם, הוא הניתוק בין המוסרי לבין הפוליטי. רק על רקע הניתוק הזה מתאפשרים הפלורליזם הריק, ההתעלמות מתכנים ועובדות, השליטה השרירותית של בעלי הכוח, וגילומם האקדמי – "הדיון האקדמי". הצבתו של חור "מוסרי", "אוניברסלי", "מעל" לחוק, מאפשרת את חדירת החוק לכל משום שהיא מדירה את הפוליטי. מעתה נאמר: המוסר הוא תנאי האפשרות הראשוני לרוע – המוסר כאותה ספירה מנותקת של עקרונות עליונים, מופשטים, שאינם מזדהמים בפוליטי.

לא לחינם בולט העניין בדיונים העוסקים במצפון, כאמור. הפילוסוף המכהן בוועדת המצפון של צה"ל "יודע" שמצפון כרוך בהכרח באותה עמדה דמיונית שהוא מכנה פציפיזם, ושסירוב לקחת חלק בדיכוי "איננו מצפוני, אלא פוליטי". (והרי העלבון העמוק ביותר שאפשר להטיח בפציפיסט הוא שהוא אינו פוליטי!) ואכן, דוגמה מובהקת נוספת לסימביוזה בין פילוסוף-מומחה למערכת המשפט נקרתה בדרכנו במשפטים של סרבני הגיוס לצבא הכיבוש, עת בפני בית הדין הצבאי הובאו שתי חוות דעת פילוסופיות סותרות. את חוות הדעת האחת הגיש פרופסור יוסף רז מאוקספורד, בוודאי אחד הפילוסופים החשובים בעולם הכותבים על תורת המשפט. את חוות הדעת השנייה כתבו שני פרופסורים מאוניברסיטת בראילן, פרופסור רון שפירא מן הפקולטה למשפטים ופרופסור אבי שגיא מן החוג לפילוסופיה (אותו שגיא מן הציטוט הפותח, שהשווה את כשר לסקרסט). חוות דעתו של רז היתה מנוגדת לחלוטין לרצונם הממלכתי של שלושת קציני צה"ל שכיהנו כשופטים: היא התייחסה ישירות לתוכן סירובם של הנאשמים, שירטטה תקדימים היסטוריים, וקבעה נחרצות כי סירוב לרכא עם אחר המצוי תחת משטר כיבוש אינו יכול שלא להיחשב לסירוב מצפוני. יתר על כן,

6 וראו גם את איפיונו של כשר את המצפון כאותו מאמר, ואת טיעונו הקופצני למען שלילת התווית 'מצפון' מסרבני הכיבוש. הטיעון אינו תקף בעליל, משום שכשר נזהר מאזכור כל פרט מתוכן עילות הסירוב בהן הוא דן.

היא גם הרגישה את העובדה שעצם ההבחנה בין המצפוני לפוליטי לא נועדה אלא כדי לשרת את השלטון:

מה שמכונה "סירוב סלקטיבי" אינו אלא סירוב מצפוני רגיל. רק הממשלה, אשר חוקיה מופרים, היא זו המסווגת סירוב מצפוני מסוג אחד כסלקטיבי, וסירוב אחר כלא-סלקטיבי. סיווג זה הוא הסר-משמעות לחלוטין עבור הסרבנים עצמם. הם מתנגדים למה שהם רואים כמעורר-התנגדות, ומצפונם מחייב אותם לסרב בדיוק לכך, אם הם מתנגדים לכל מלחמה באשר היא, אזי זה הדבר שהם צריכים לסרב לו. אם הם רואים במלחמה מסוימת, בשימוש בנשק מסוים, וכד', מקרה של רוע מוסרי, אזי זה הדבר שעליהם לסרב לו. אין הם יכולים להיות סלקטיביים יותר או פחות: הם כבולים על-ידי מצפונם, ואינם יכולים להרחיבו או לצמצמו על-פי דרישה. (יוסף רוז, מכתב לבית-הדין בעניינם של חמשת סרבני הגיוס. פורסם ב"הארץ", 31.12.03. ההרגשה שלי)

חוות-הדעת האחרת, לעומתה, חיזקה את ההבחנה הרצויה, ואף כללה את קריצת החנופה הבאה:

אכן, לעתים קשה להבחין האם מעשה מסוים הוא מעשה של מרי אזרחי או שמא הוא מעשה של סרבנות מצפון אישית, אולם קושי זה אינו שולל את תקפותה של עצם ההבחנה בין מרי אזרחי לבין סרבנות מצפון אישי. יש גם לזכור כי שופטים, בשונה מפילוסופים, מכצעים זיהוי ובירור מניעים וטעמי פעולה דבר יום ביומו, והלכך, אמונים הם על מלאכת ההבחנה גם בעניין זה. (שגיא ושפירא, "משפטי הסרבנים", 151, ההרגשה במקור!!!).

או במילים אחרות: למרות שברור לנו, לכותבי המכתב, כפילוסופים, כי אין להבחנה בין המצפוני לפוליטי על מה לסמוך מן הבחינה המושגית, ברור לנו גם שהיא הכרחית על מנת לכפות "באופן דמוקרטי" את רצונו של הצבא. לפיכך, אנחנו את חלקנו נמלא במתן הגושפנקא להבחנה ולכישוריים להחיל אותה, ואילו אתם, השופטים, רשאים להשתמש בפלורליזם הריק שהענקנו לכם כדי לפסוק כאוות נפשכם. לאור כל זאת, מה פלא שהשופטים קובעים, בעליונות רלטיביסטית, כי "עיינו היטב בכתבי המלומדים אשר הובאו בפנינו בעניין זה. לאחר דיון מעמיק, מצאנו, כי אנו קרובים לדעה, אשר הובאה על-ידי פרופ' שגיא ופרופ' שפירא..." ("משפטי הסרבנים", 208)? רז רחוק מדעתם משום שטיעונו אינם פורמליים "טהורים" אלא מזוהמים בהקבלות היסטוריות וב"חומר", מן הסוג הפוגם בהתענגותם של השופטים מן הצורני, ושמצביע לבסוף על המקום בו מסתיימים הארגומנטים, ונותר הדיפרנד, נותרת האמת המפחידה, אותה מבקש הפלפול המופשט, הפילוסופי-משפטי, להסתיר. "קפקא התריע בפנינו על כך. אי אפשר להוכיח חפות, כשלעצמה ובעצמה. זהו אין" (ליוטאר, 9). ואכן, הקריאה בקפקא של "המשפט", מזכירה לנו עד כמה הלכו והידמו הפילוסופיה והמשפט זה לזה

עם בוא המודרניזם ובעקבותיו. בעוד השיטה הפילוסופית המסורתית העמידה מבנה המקשר בין מושגים, מהדורתה החדשה, מאז גוטלוב פרגה, היא מערכת של משפטים, מערכת משפטית. האמת המפחידה אינה נתפסת כשלעצמה ובעצמה; היא לובשת צורה של משפט בתוך מערכת הצדקות. כך העצים המפנה הלשוני, שהבשיל בפילוסופיה של המאה העשרים, את האובססיה הפילוסופית לכללים והצדקות, לארגומנט. הצורה השלדית, הקורצת ללוגיקה של המשפט, תורמת אף היא לתנאי האפשרות בהם אנו עוסקים כאן.⁷

אולי לא מיותר להוסיף מלה על הסיבה לכך שהסרבנים, הנוגעים ישר וללא מורא באמת, מפחידים כליכך את כשר, את ברק, את מערכת המשפט הצבאית והאזרחית, את צה"ל ואת "ועדות המצפון" שלו. גם את ההסבר לכך מספק לנו, במפתיע או שלא במפתיע, ג'ון סרל, הפילוסוף לו העניק לפני שנתיים הנשיא ג'ורג' בוש את המדליה הלאומית למדעי הרוח. בספרו *The Construction of Social Reality* מבהיר סרל עד כמה מותנה כוחו של כל מוסד חברתי בנכונות של הציבור לקבל את סמכותו. השעיית האמון הזה פירושה התפוררות המוסד. סרל, כמו בן, אינו תומך נלהב של תנועת הסירוב. ואולם, מתוך ספרו אפשר לראות מדוע מפחיד מעשה הסירוב את הממסד: לא בשל הפרת החוק, כמו בן, ולא בשל העובדה שהפרה כזו "עשויה לרופף את החישוקים המחזיקים אותנו כעם" – אלא משום שהרבה לפני שיתרופפו החישוקים הללו, תצטרך המדיניות להשתנות. הצבא, המדינה, בתי המשפט – כל אלה יצטרכו לשנות את דרכיהם, אם תקום כאן ביום מן הימים תנועת סירוב גדולה ממש. זה בדיוק מה שאמור למנוע הפילוסוף המומחה בעזרת לשונו הריקה-מלאה, המשפטית, המתעתעת.⁸ עליו לבצר בשקט, אגב אורחא, תוך שימוש בתקשורת כמרכיב בונה של החברה, את האמון העיוור במוסדות השולטים. כך מבהיר כשר את הגישה הנכונה מן הבחינה המוסרית: "האזרח צריך לשאול את עצמו שמא הוא שבוי בתדמית מוטעית על פיה לעולם השלטונות הם נגדו." (*Ynet*, 23.12.02). שנה לפני כן, עת הכריז בוש על "המלחמה בטרור" אותה החל, כזכור, בהפצצת אפגניסטן, כתב כשר כך: "בשעה זו אינני יודע אם מותם של 'מאות אזרחים' באפגניסטן הוא סיפור בדים של הטאליבן או נתון עוברתי מזעזע. וגם אם אכן נהרגו שם מאות אזרחים, הדעת נותנת כי זו לא היתה המטרה

7 אין בכוונתי לרונן בפרטי הנמקותיהם של כשר, שגיא ושפירא. בדיוק להפך: טענתי היא שהריון האמיתי מתחיל במקום בו מסתיימים הטעוניהם. ואולם, ריון מנומק וטוב, המקבל את הנחות היסוד המתודולוגיות של השלושה ומשיב להן במגרשן שלהן, ניתן למצוא, למשל, במאמריו של דוד אנוך המצוינים בסוף.

8 שימוש בספרו של סרל להבהרת הפחד שמטילה על הממסד תנועת הסירוב הישראלית עורך עמיחי קרונפלד, במאמרו "באיזה צד של המגרש נמצא הכדור?" המאמר מופיע באתר של "אומץ לסרב".

ואף לא התחזית של ארצות הברית." (nrg, 26.10.01). מדוע זה מה ש"הדעת נותנת"? מדוע כשר, מעריצו הגדול של נועם חומסקי, מתעלם מן הנתונים הפרטניים והעיקשים ומניתוחיו הרציניים והמורכבים של חומסקי (למשל לגבי מטרותיה ותחזיותיה של ארצות הברית), כאשר אלה אינם עולים בקנה אחד עם קידוש הממסד? כך השיב כשר על השאלה הזאת בפורום גולשי nrg, ב־ 27.7.05:

חלק גדול של עבודתי בפילוסופיה נעשה בהשראת התיאוריות של חומסקי בתחומי השפה והפילוסופיה בכלל. הוא מענקי הרור הזה. משנתו הפוליטית היא מורכבת. במישור האידיאולוגי, חשוב להבין את הממד האנרכיסטי (במובן התיאורטי החשוב) של גישתו הפוליטית. במישור המעשי, אין לי סימפטיה לשרטוט תמונות שיש בהן מאמץ מתמיד להראות עד כמה משטרים מסוימים הם מקולקלים, בהתעלם מצדדים אחרים של המשטרים הללו. אני ממליץ לעסוק בהגותו הבלשנית והפילוסופית יותר מאשר בספריו האחרים. הוא בעצמו טען פעמים רבות שאין קשר בין הגותו המדעית והפילוסופית לבין הגותו הפוליטית.

ההתנערות ממורהו הרוחני, כאשר עמדותיו אינן משרתות (בלשון המעטה, כמובן) את מוקדי הכוח, איננה הרבר היחיד המעניין בציטוט זה. לא פחות ממנה חשובה ההכרה "במובן התיאורטי החשוב" בגישתו של חומסקי. זה לא (רק) ליקוק. זהו בדיוק המקום בו עוזרת הריקות הטאוטולוגית של "עקרונות המוסר" לגיוס החור לשירות החוק, למתן הכשר לכל זוועה; למשל כך: "בניגוד לכל מי שמרגיש חובה קרושה להזדהות עם הנרטיב הפלסטיני, עם כל ציוץ ועם כל פיצוץ, אני חופשי לגבש את דעתי, על יסוד העקרונות הקבועים של המוסר, על יסוד הערכים הקבועים של האתיקה הצבאית." ("הארץ", 29.2.04).

כאן נכרך מה שמאפשר את אסא כשר עם מה שמאפשר אסא כשר. אומר בורדייה: "יש להתייחס ברצינות לעובדה שהאינטלקטואלים הם למעשה מושא של יפוי כוח" ("שאלות בסוציולוגיה", 68). חשוב לזכור את התפקיד שממלאת המומחיות האקדמית, העטורה ב"חופש אקדמי" וב"דיון אקדמי", המומחיות המופשטת, החפה בכיכול מרטוריקה, מרגש, מאינטרסים, ובעיקר מפוליטיקה, ממש כמו המוסר, המשפט, או בעצם הפילוסופיה עצמה, כשהיא נתפסת, כפי שמבקש לתפוס אותה הממסד האקדמי, כמדע החור. לא לחינם מעוטרים כל חברי המסדר האקדמי בתואר "דוקטור בפילוסופיה": ההפשטה הנוחה, הניתוק המבורך, "הדיון האקדמי", הם המקנים להם את התואר הזה. מומחיותו של הפילוסוף יוצרת קשר סימביוטי בין הכוח לבין משרתיו השונים, ובינם לבין עצמם. כך, במונחי הגיאוגרפיה ששירטטנו, משתרע החור מעבר לגבולות החוק, המבקש לכבוש אותו בעזרת הפילוסופים שהוא מגייס. כזכור, במקום חור וחוק, מעדיף כשר לשרטט את גיאוגרפיית הפילוסופיה והמשפט במונחי רף וסף:

... אני צריך להסביר למה אני מרשה לעצמי להגיד משהו שלא עולה בקנה אחד עם שופטת בבג"ץ – אני לא חי מפי הבג"ץ, אני חי מפי עקרונות המוסר והאתיקה שהם המקצוע שלי. בתור אזרח שומר חוק בג"ץ יפסוק – אז אני אתנהג לפי פסיקת בג"ץ, כי אני אזרח במדינה דמוקרטית. אבל אני לא מקבל את בג"ץ כתחליף לפילוסופיה, ולא כתחליף לפרשנות אתיקה. בוודאי שאני רוצה אבחנה חדה בין חוק לבין אתיקה, וככל שמדובר על החוק, בג"ץ הוא הסמכות האחרונה להגיד לי מה החוק ואיך צריך לנהוג בפרשנות שבג"ץ נותן לחוק. אבל כשאני מדבר על אתיקה זה לא ענייני של בג"ץ. בג"ץ הוא לא המוסד העליון לענייני אתיקה, בג"ץ הוא המוסד העליון לענייני החוק, ולכן כשאני שואל את עצמי מה צריכה להיות האתיקה בתחומים מסוימים, אז אני פטור לגמרי מעולו של פסק דין כזה או אחר. צריך להבין מה התמונה שאנחנו מסתכלים עליה כשמדובר גם על אתיקה וגם על חוק – יש לך איזה סף התנהגות שהחוק קובע שאסור לך לרדת מתחתיו, ובג"ץ אומר לך, המחוקק קובע את החוק ובג"ץ אומר לך איך לפרש את זה, ואומרים לך: זה הסף, מתחת לזה אל תרד. אבל כשאתה מתעסק באתיקה אתה מתעסק ברף, אתה מתעסק בצורה הראויה לשרת מטרות חברתיות או אחרות, לא עליידי זה שאתה מסתפק בזה שאתה לא מתחת לסף, שאתה לא פלילי, אלא עליידי זה שאתה משרת את המטרות האלה נכון. (מתוך שימוע בנושא מדיניות הפיקוח על הפרסומות, 10.11.2003. מופיע באתר הרשות השנייה. פירוט ההשקפה הומו מופיע גם במאמריו "אתיקה מקצועית" ו"האמון הציבורי בצבא").

יש גבול, והפילוסוף הוא האיש העוסק בגבול. זה כמובן נכון, אלא שהכרחי לתת את הדעת על כך שאת יחסו של הפילוסוף למיקומו הגבולי ניתן לקרוא לפחות בשתי דרכים. הדרך האחת – נכון אולי לקרוא לה פשוט 'מטאפיסיקה' – היא הדרך של קריאת תגר מתמדת על מה שבתוך הגבול, על החוק, על "מה שכולם יודעים", על "המובן מאליו". הדרך הזו מייצגת את שאיפתו הפילוסופית של החור לחמוק מן החוק, מן הרסן. אוסטיין וליוטאר מדגימים אותה באופנים שונים מאד זה מזה. הפילוסופיה של כשר, לעומתה, מייצגת את ההפך הגמור, כי היא מבקשת לכפות סדר על הכאוס. היא מבקשת לרתום את החור לשירות החוק. כשר מציע חקיקה אקסטנסיבית של חוקים, במקום שלחוק אין מעמד. המדובר, אם כך, בחלוקת עבודה: הפילוסוף והשופט משרתים אותו דבר עצמו, כאשר כל אחד מהם מופקד על טריטוריה אחרת. לכן, הצהרת העצמאות הפילוסופית בפני בג"ץ איננה התרסה. יש להבינה בהתאם לערכי האחריות, המקצועיות והרעות של הקוד האתי של צה"ל: מדובר בשני גורמים הלוחמים שכם אל שכם, שניהם מגויסים לשירות הכוח, הריבון. ה"הברדל" הנמתח ביניהם לא נועד אלא לאחרם באותו כוח. כ"שותף פעיל בהגנה על ביטחון המדינה ואזרחיה", יודע הפילוסוף לשרטט את המקום שמאפשר למדינה, לצבא, לבית-המשפט, לפעול ללא חשש "מוסרי".

את הגישה הזו מבהיר לנו אגמבן, בעקבות שמיט. מטרתה היא לשמר תחום שהוא גם מחוץ לחוק וגם נשלט בידי החוק, חושף את רוח החוק, תואם לה. במצב כזה, "החריג אינו מוציא את עצמו מחוץ לכלל, אלא הכלל, המשעה את עצמו, מאפשר את החריג,

ובהחזיקו ביחסו אל החריג הוא מכונן את עצמו ככלל. " (Homo Sacer: 18). לפיכך, ממשיך אגמבן כאילו קרא את מאמרו של כשר על החיסולים, אי אפשר להגדיר את החריג לא כמצב עובדתי ולא כמצב משפטי: מתקבל כאן "סף פרדוקסלי של חוסר-מובחנות בין שני המצבים" (שם). הסף מאפשר את הסדר החוקי משום שהוא מעמיד מערכת יחסים מאורגנת בין החוץ לבין הפנים, בין המצב הרגיל לבין הכאוס (19). זהו, אם כן, כיבוש החוץ, אומר אגמבן. בימינו, הוא טוען, "המצב החריג נדחף עוד ועוד קדימה כמבנה הפוליטי היסודי, ובסופו של דבר הוא מתחיל להפוך לכלל. כאשר בתקופתנו ניסו להעניק מקום קבוע ונגיש לזה שאין לו מקום, התוצאה היתה מחנה הריכוז." (20).

אגמבן רואה כאן משהו שבורדייה מפספס. בורדייה טוען כי "אין עוד מקום שבו 'שלטון המומחים' ומונופול ה'כשירות' הנם כה מסוכנים ובלתי נסבלים", כמו הסוציולוגיה ("שאלות בסוציולוגיה", 23), ואולם, בכך מתעלם בורדייה מן הקסם המתעתע של הפילוסופיה היישומית, מכוחה – שלא עומד לזכות הסוציולוגיה – להיות בעקרונית עמוקים, אשר אותם, כמו את בגדי המלך החדשים, רק חכמים רואים. זהו הכוח האדיר שמאתר אגמבן, הכוח אשר לשילובו במערכת המשפטית הפלורליסטית אין מתחרה. כזכור, כבר ניטשה קרא לנו להשתעשע "בבריקת תחבולותיהם המעורנות של אנשי מוסר ומטיפי מוסר ותיקים." ("מעבר לטוב ולרוע", ס' 5), בהמציאם אותם כוחות נסתרים, מיוחדים לפילוסופים, המאפשרים את שרלטנותם. ואולם, לקו נצחי זה של הפילוסופיה, נוספו במחצית השנייה של המאה העשרים קווים ייחודיים. ציינתי את משפטי נירנברג, את החור המגויס לשירות החוק, כגורם חיצוני חשוב לתהליך הבשלת הפילוסופים המגויסים לצורך הכשרת פיטורי מרצים, רדיפת קולות ביקורתיים, הרס בתים המוני והוצאות להורג (עם או בלי משפט, עם או בלי נספים מודמנים במקרה). ציינתי גם את הגיבוי שנותנת לגיוס הזה תפיסת השפה שפותחה בין היתר על-ידי ג'ון סרל, תפיסה המשתייכת למשפחת "התפיסות הטכנולוגיות של השפה", כלשונו של לויטאר. גישתו של סרל, הכופה סדר על הכאוס, היא, כפי שראינו, אחד הרכיבים המרכזיים של מה שמאפשר את אסא כשר.

חשוב להדגיש כי מאפיין מהותי של תפיסה זו הוא הכחשתה המוחלטת של המטאפיסיקה – שהרי מטאפיסיקה היא השימור העיקש של החוץ כחוץ-ממש, חוץ-מערער-סדר, וכאן מדובר בהיפך הגמור. ואולם, מכיוון שמדובר בהכחשה של ממש, אין כאן "אנטי-פילוסופיה", מן הסוג הרפלקסיבי (היומיאני, הניטישאני, הוויטגנשטייניאני) ההופך את המחזיק בה לפילוסוף-בעלי-כורחו. ההכחשה המאפיינת את הגישה שלפנינו מתבטאת, בראש ובראשונה, בהעדר דיון רציני בהנחות היסוד המתודולוגיות שלה עצמה בנוגע לאופי לשונה העובדתית-משפטית, ולכן לא "אנטי-פילוסופיה" לפנינו

אלא פשוט "לא-פילוסופיה", כלומר עמדה תיאורטית המפקיעה מעצמה את אופייה הפילוסופי-דפלקסיבי, לטובת רצונה (המוצהר, לעתים) להפוך למיני-מדע, המדע של "המובן-מאליו".

מקורות נבחרים

דוד אנוך, "על פסק הדין של בית הדין הצבאי בעניין חמשת הסרבנים", "משפט וממשל", כרך ח', חוברת 2, אוגוסט 2005.
אסא כשר, "תיחום הלשון", ב"פילוסופיה ישראלית", בעריכת משה חלמיש ואסא כשר, פפירוס, 1983.

אסא כשר, "אתיקה מקצועית", מתוך "סוגיות אתיות במקצועות הייעוץ והטיפול הנפשי", עורכים גבי שפיר, יהודית אכמון, גבריאל וייל, י"ל מגנס, תשס"ג (1993), עמ' 29-15. המאמר מופיע באתר המרכז לאתיקה, משכנות שאננים: <http://www.mishkenot.org.il/articles/5.doc>
אסא כשר ועמוס ידלין, "לחימה מוסרית בטרור", בתוך "ביטחון לאומי", גיליון מס' 2, יוני 2003.

Raymond B. Allen (1949), "Communists Should Not Teach in American Colleges". *Educational Forum*, 13/4

David Enoch (2004), "Some Arguments Against Conscientious Objection and Civil Disobedience Refuted", *Israel Law Review*, 36/3

Asa Kasher (2004), "Refusals: Neglected Aspects", *Israel Law Review*, 36/3

Ellen Schrecker (1994, revised edition 2002), *The Age of McCarthyism: A Brief History with Documents*. London: Bedford Books

Ellen Schrecker (1986), *No Ivory Tower: McCarthyism and the Universities*. Oxford: OUP

Omar Swartz, "Natural Law, Positive Law, Slavery, and Nuremberg: Toward a Pragmatic Legal Criticism", *Bad Subjects*, Issue #69, June 2004, <http://bad.eserver.org/issues/2004/69/swartz.html>